

40. **Фанин М.** Не по адресу / М. Фанин // Звезда. – 1922. – 21 окт.
41. Хронологічне зібрання законів, указів Президії Верховної Ради, постанов і розпоряджень уряду Української РСР / упоряд. В. М. Волковинський, П. С. Гончарук, А. Д. Гришин та ін. – К., 1963. – Т. 1 (1917–1941 рр.).
42. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 1, оп. 2, спр. 951. – Далі : ЦДАВО.
43. ЦДАВО. – Ф. 1, оп. 2, спр. 2897.
44. ЦДАВО. – Ф. 1, оп. 5, спр. 121.
45. ЦДАВО. – Ф. 1, оп. 5, спр. 496.
46. ЦДАВО. – Ф. 5, оп. 2, спр. 2772.
47. ЦДАВО. – Ф. 5, оп. 3, спр. 1937.
48. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 1, оп. 16, спр. 2. – Далі : ЦДАГО.
49. ЦДАГО. – Ф. 1, оп. 20, спр. 1304.
50. ЦДАГО. – Ф. 1, оп. 20, спр. 1698.
51. Центральна Рада Спілки Войовничих безвірників України «Безбожникам України» // Безбожник. – 1937. – 5 липня.
52. **Шнира В.** Вилучення церковних коштовностей у православної церкви в пореволюційний період в Україні (1921–1922 рр.) / В. Шнира // Сіверянський літопис. – 2002. – №1. – С. 66–69.

Надійшла до редколегії 17.12.2009.

УДК 94 (477) «1921/1939»

А. О. Сабадин

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

**ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ЖІНОЧИХ ОРГАНІЗАЦІЙ
У МІЖВОЄННІЙ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ (1921–1939 рр.) У ЦАРИНІ
НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ТА ДОПОМОГИ ДІТЯМ
УКРАЇНСЬКИХ ЕМІГРАНТІВ**

Розглянуто діяльність трьох українських жіночих організацій у міжвоєнній Чехословаччині (1921–1939 рр.): Допомогової жіночої секції при Українському Громадському Комітеті, Празької філії Української жіночої національної ради та Українського жіночого союзу в сфері національного виховання і допомоги українським дітям та студентській молоді.

Ключові слова: еміграція, жінки, національний, міжвоєнний, Чехословаччина.

Рассматривается деятельность украинских женских организаций в межвоенной Чехословакии (1921–1939 гг.) на примере: Женской секции при Украинском Общественном Комитете, Пражской филии Украинского женского национального совета, Украинского женского союза в сфере национального воспитания и помощи украинским детям, а также студенческой молодежи.

Ключевые слова: эмиграция, женщины, национальный, межвоенный, Чехословакия.

In the article activity of the Ukrainian female organisations in intermilitary Czechoslovakia (1921–1939) on an example is considered: Female section at the Ukrainian Public Committee, Prague department Ukrainian female national board, the Ukrainian female union in sphere of national education and the help to the Ukrainian children, and also student's youth.

Key words: emigration, women organizations, national, interwar period, Czech and Slovak Republic.

Міжвоєнна українська еміграція являє собою значне й унікальне історичне, соціально-політичне і національно-культурне явище у вітчизняній і всесвітній історії ХХ ст. Це явище було спричинено подіями Першої світової війни, револю-

ціями та громадянською війною в Росії і, головним чином, поразкою Української національної революції 1917–1920 рр.

Основними осередками цієї еміграції в 20–30 рр. ХХ ст. стали Відень, Варшава, Берлін, Белград, Париж, Прага, Софія та деякі інші міста Європи. Найсприятливішою для емігрантів з колишньої Російської імперії виявилася Чехословаччина (далі – ЧСР – Авт.), уряд якої створив сприятливі умови для новоприбулих. Цим потрібно завдячувати президентові ЧСР Томашу Масарику, прем'єр-міністру Карелу Крамаржу та міністрові закордонних справ Едуарду Бенешу, які проводили помірковану демократичну політику по відношенню до емігрантів [2, с. 40].

Чехословацький уряд прийняв постанову уряду ЧСР від 28 липня 1921 р. про підтримку «російської» еміграції (малися на увазі всі вихідці з колишньої Російської імперії – Авт.) протягом тривалого часу, був визначений і характер цієї допомоги з орієнтацією на культурно-освітню сферу. Цей політичний курс ЧСР отримав назву «російська допомогова акція» [8, с. 29]. Ця акція передбачала не лише значну матеріальну і гуманітарну допомогу емігрантам, а й проведення системи заходів для створення таких умов, щоб дати можливість їм скористатися перебуванням у ЧСР для плідної діяльності в науці, культурі, освіті, техніці і народному господарстві. При цьому використовувалася фінансова, юридична, лікарська допомога, матеріальна підмога студентам, заснування кооперативів, майстерень, їдалень, відкриття шкіл, вищих навчальних закладів, бібліотек, архівів, наукових установ, громадських організацій і видавництв, захист інтересів емігрантів у міжнародних організаціях та інше [2, с. 52].

Саме на цьому життєдайному ґрунті Чехословаччини початку 1920-х рр. з'явилася низка українських жіночих організацій, які займалися освітньою, громадською, культурною та політичною працею.

Питання вивчення діяльності українських жінок-емігранток у міжвоєнній ЧСР є маловивченою темою, оскільки більшість дослідників звертають свою увагу на узагальнення праці української еміграції в Чехословаччині у зазначений період. Актуальність цієї теми полягає у повноті розкриття діяльності українців на еміграції в Чехословаччині та створення цілісної картини української історії після поразки Української національної революції 1917–1920-х рр.

Тема еміграції українців до інших держав завжди привертала і привертає до себе увагу дослідників. Особливо поживавився процес вивчення діяльності українських емігрантів у нашій державі після оголошення належності України. Слід виділити два напрями в дослідженні цієї проблематики: перший – це роботи написані і видані за межами України і другий – дослідження часів незалежності.

Серед праць науковців першого напрямку чільне місце займають дослідження українського емігранта Симона Наріжного. Його робота «Українська еміграція», за об'єктивністю, широтою викладу, чітким аналізом не має рівних собі з питання вивчення української еміграції у світі. Важливий внесок у вивчення жіночого питання у 80-х рр. ХІХ ст. – 30-х рр. ХХ ст. внесла американка українського походження Марта Богачевська-Хомяк своїм дослідженням «Білим по білому: жінки в громадському житті України 1884–1939». Значними для вивчення діяльності українських жінок у світі є праці Ірени Книш, Олександра Лугового (Олександр Овруцький-Швабе), Наталії Полонської-Василенко, Івана Кузич-Березовського та ін.

Дослідженням еміграційної діяльності українців (та частково українок) у міжвоєнній ЧСР, починаючи з часів незалежності займалися та займаються: С. В. Віднянський, В. Я. Галаган, Й. Голенда, Л. В. Гонюкова, О. Т. Губко, О. В. Джус, І. Г. Калиновська, Т. Ківшар, Є. І. Коваленко, О. Козуля, О. П. Кривоший, О. А. Луценко, О. З. Маланчук-Ритан, Т. Міщенко, Ол. Мушинка, Л. Пахолова, Г. Пацюк, І. М. Пінчук, О. В. Проскура, Т. С. Рибалко, Б. Савчук, Л. О. Смо-

ляр, Л. К. Стефаненко, В. П. Трощинський, С. Ульяновська, В. Ульяновський, Л. П. Шумрикова-Карагодіна та ін.

Діяльність українських жінок-емігранток у міжвоєнній Чехословаччині була багатогранною. Метою даного дослідження є розкриття їхньої діяльності у сфері національного виховання, допомоги дітям українських емігрантів та студентської молоді на прикладі Допомогової жіночої секції при Українському Громадському Комітеті, Празької філії Української жіночої національної ради та Українського Жіночого Союзу.

Допомогова жіноча секція при Українському Громадському Комітеті була створена в 1921 р., як і сам Український громадський комітет (далі – УГК – Авт.). Для початку звернемося до історії створення УГК, який був приватним добродійним товариством, що існував на основі статуту і провадив свою діяльність при матеріальній допомозі Міністерства закордонних справ ЧСР. На чолі Комітету стояв Микита Шаповал [9, с. 8].

«Зібралася, – пригадувала про створення УГК професор Софія Русова у своїй праці «На еміграції», – група українців й організувала емігрантський Громадський Комітет на чолі з М. Шаповалом. У склад його входили Григорій, Галаган, Мицюк. Метою комітету була допомога українським емігрантам – економічна, моральна, горожанська. Я була ще у Львові, коли п. Мицюк уже прислав мені деяку заповому, на яку я змогла звертатися до Відня» [11, арк. 113].

За почином УГК були створені Українська Господарська Академія в Подєбрадах (далі – УГА – Авт.), Український вищий Педагогічний університет ім. М. Драгоманова в м. Празі (далі – УВПІ – Авт.), матуральні курси, українська гімназія. При самому Комітеті працювала українська бібліотека-читальня, «Українська хата», Архів-Музей та ін. [7, с. 76].

Український Громадський Комітет мав вісім робочих секцій, серед них була секція допомоги жінкам і дітям. На чолі жіночої секції стояла громадська та політична діячка, визначний педагог, професор Софія Федорівна Русова.

На початку своєї діяльності ця секція займалася організацією новорічних ялинок для дітей емігрантів у Празі, дбала про різдвяні подарунки для українських дітей у Подєбрадах, Йозефському таборі для інтернованих. На Великдень жіноцтво секції для малечі влаштувало свято «Червоного яєчка». Відвідуючи ці свята, діти перебували у рідному національному середовищі, що давало відчуття спільності й приналежності до українського середовища. Організація подібних заходів підтримувала моральний дух батьків цих дітей, давала можливість відволіктися від тяжких буднів, оскільки більшість молодих батьків навчалися і працювали одночасно, що в умовах еміграції було важко. Крім того, діти отримували подарунки, що полегшувало матеріальний бік справи батьків.

Уже у 1924 р. Допомогова жіноча секція при УГК створила у Празі дитячий клуб. Його щосуботи відвідували діти українських емігрантів. Вони вчилися малювати, ліпити, шити, розвивали свої творчі здібності [6, с. 296].

У квітні 1925 р. з ініціативи та активної участі жіночої секції при УГК було відкрито Український дитячий притулок в Чехії. Першим місцем розташування притулку було с. Горні Черношиці під Прагою, але кілька разів притулок міняв свою адресу, остаточно осівши у Подєбрадах [4, с. 75].

Перші засідання ініціативної групи з організації дитячого притулку розпочалися у вересні 1924 р. під керівництвом Софії Русової, яка стала головним рушієм його заснування. Метою цієї дитячої інституції було «... дати дітям на еміграції національне виховання, а батькам змогу вільно вчитися, вільно працювати...» [11, арк. 131]. На прохання Софії Русової Міністерство закордонних справ ЧСР виділило 5000 чеських крон на щомісячне утримання цього закладу. Крім того, завдяки її заходам притулок отримувал допомогу від Міжнародного товариства

охорони дітей у Женеві та від окремих меценатів, наприклад, від митрополита Андрія Шептицького.

До адміністрації притулку увійшли представники УВПІ – Л. Білецький, С. Русова – та батьківського комітету – Т. Олесюк. Кількість вихованців закладу не була сталою. На день відкриття притулку налічувалося п'ятеро дітей, а на 1933 р. їх було вже 20.

У Подебрадах дитячий притулок містився в окремому будинку, при якому було подвір'я, садок і город. Крім навчання, вихованці притулку доглядали курей, кролів, на городі у кожного була своя власна грядочка.

За первісним задумом Софії Русової притулок мав охоплювати дітей дошкільного і шкільного віку (від 4 до 12 років), поділених на дві групи. Та в перші роки роботи притулку в ньому перебували і півтора-трирічні діти. Зі звіту Софії Федорівни про діяльність цієї установи за перші п'ять років функціонування під її управою довідуємося, що основна увага в притулку зверталася перш за все на «національне виховання, щоб дати дітям поняття про ту далеку батьківщину, якої вони не знали» [4, с. 76].

Двічі на рік у притулку відбувалися показові – для «своєї» та «чужої» (подебрадської) – публіки свята-вистави. У 1933 р. вихованці закладу листовно подякували прем'єр-міністру Норвегії Йогану Людвігу Мовінкелю за його відомий виступ в обороні голодуючої України. Пан прем'єр відповів на це своєю подякою дітям.

Під керівництвом виховательки С. Нагірної – випускниці УВПІ – діти видавали часопис «Наша Україна». Перше число часопису вихованці притулку присвятили матері, а друге – голодуючим ровесникам із Наддніпрянської України. На високу громадянську і моральну зрілість маленьких авторів «Нашої України» вказував український історик Маркіян Терлецький: «Туга батьків, що втратили свою батьківщину і тиняються по світу, несвідомо перебивається у писаннях їхніх дітей, що ніколи і не бачили своєї батьківщини, а тужать за нею, як за сонцем... В умовах емігрантського життя дітям стають зрозумілі почування, що – здавалось би – приступні лише старшим...».

Українська громадська діячка Марія Омельченко відмітила, що дитячий притулок це рідний острів на далекій чужині: «... де діти ростуть і розвиваються по-своєму. Треба радіти, що хоч частина нашої малечі, народжена на чужині, виросте до свідомих синів своєї батьківщини» [4, с. 76].

До 1929 р. на чолі дитячого притулку стояла пані Софія Русова. Залишаючи посаду керівниці притулку, вона зазначила: «Я керувала цим приютом коло п'яти літ... і по широті можу сказати, що дітям було добре» [11, арк. 132]. Її заступила Катерина Антонович. Пізніше притулок перейшов до спеціально заснованого товариства «Український Дитячий Притулок», якому Міністерство закордонних справ ЧСР виділяло субсидії на утримання закладу. Головою товариства була Катерина Антонович, а заступниками були М. Ю. Мартос та К. Дон-Донцова [7, с. 47].

У 1935 р. товариство «Український Дитячий Притулок» отримало від Земської Шкільної Ради дозвіл на відкриття у Подебрадах української народної школи, яка офіційно була відкрита 23 лютого 1936 р. навчання у нововідкритій народній школі велося виключно українською мовою, передбачалося також вивчення чеської мови. Основний контингент учнів становили, крім сиріт-вихованців притулку, діти робітників-емігрантів, що знаходилися у важких матеріальних умовах. «Ця школа, – відзначав невідомий автор статті в українському часописі «Тризуб», – являється не лише рятунком для тих дітей, що могли б опинитися без догляду батьків під час праці, але, крім того, є єдиним місцем в ЧСР, де дитина українського емігранта-робітника не лише не тратить свого українського обличчя, але

й здобуває належну підготовку, що дає можливість до набуття дальшої освіти в українській гімназії» (мається на увазі гімназія у Ржевничах – Авт.) [4, с. 77].

До середини 1937 р. товариство отримувало регулярну державну допомогу в сумі близько 3–4 тис. крон щомісячно. Менші грошові суми воно отримувало від Чехословацького Червоного Хреста, Нансівського Комітету й інших подібних установ. Значною допомогою на утримання притулку були пожертви громадянства, але умови існування закладу ставали дедалі складнішими.

Улітку 1938 р. притулок влаштував дитячу колонію в місці перебування української гімназії в Модржанах, і сюди з початком нового начального року були перенесені як сам притулок, так і школа при ньому. Та, на жаль, у Модржанах у середині навчального 1938/1939 р. дійшло до ліквідації обох цих українських дитячих установ. Сталося це через повну відсутність коштів на утримання притулку. Незважаючи на те, що працівники закладу виявили гідну поваги відданість своїй праці для збереження дитячого притулку, їм не пощастило врятувати ці установи. Саме ж товариство «Український Дитячий Притулок» продовжувало існувати, працюючи для допомоги українським дітям на еміграції [7, с. 48].

Однією з найактивніших українських жіночих організацій міжвоєнної Чехословаччини була Празька філія Української жіночої національної ради (далі – УЖНР – Авт.). Сама ж національна рада була створена у 1920 р. у Кам'янець-Подільському і мала на меті запобігти розпорошенню українських жіночих організацій, зміцнити єдність жінок України. Та внаслідок подій Української революції більшість членів жіночої ради виїхали закордон. Українки організували філії цієї організації у Відні, Варшаві, Берліні, Празі, Римі. Найдовше проіснувала Празька філія ради. Головою УЖНР була Софія Русова. До складу управи входили Марія Грушевська, Милена Рудницька, Людмила Черняхівська-Старицька, Ганна Залізник, Ганна Чикаленко-Келлер, Зінаїда Мирна, Надія Суровцева та ін. [1, с. 293].

Основним вектором діяльності УЖНР було встановлення зв'язків з міжнародними жіночими організаціями, щоб мати змогу використовувати трибуни міжнародних конференцій та з'їздів для обговорення питання тогочасного становища України. «Це було саме те, що чого більш усього вимагав від неї (УЖНР – Авт.) небіжчик старший Отаман С. Петлюра. А саме повідомляти через жіночі організації за Україну і за усі страждання українського народу. Шляхом цього були виступи наших делегаток на всяких міжнародних конгресах» [14, арк. 2].

У цьому напрямі рада зробила значні кроки вперед. Уже в 1920 р. в Осло (Норвегія) УЖНР була прийнята до найстарішої та найвпливовішої жіночої організації у світі – Міжнародної жіночої ради у Вашингтоні [1, с. 299]. Крім того, у 1921 р. за сприяння української жіночої ради створено українську секцію Міжнародної жіночої Ліги миру і свободи. Протягом своєї діяльності на теренах Чехословаччини УЖНР брала участь у багатьох міжнародних з'їздах у Гаазі, Римі, Копенгагені, Вашингтоні, Женеві, Станіславі та ін. [12, арк. 5].

Діячки Української жіночої національної ради працювали і в середині ЧСР: вони упорядковували літературні реферати в честь видатних українок Н. Кобринської, О. Кобилянської, Х. Алчевської, Б. Немцової, Л. Косач та ін.; надавали матеріальну допомогу жінкам і дітям в Йозефові, допомагали матеріально українським студентам закінчувати освіту. Оскільки головою ради була Софія Русова, то багато уваги приділялося вихованню підростаючого покоління, батьки яких емігрували до Чехословаччини. Діяльність пані Русової в Українській жіночій національній раді тісно переплітається з її працею у Допомоговій жіночій секції при УГК.

Ще на початку 1922 р. голова УЖНР та жіночої секції при УГК вирішила створити притулок для дітей емігрантів і для голодуючих маленьких громадян з Радянської України. З цією метою педагог звернулася з листом до Народного ко-

місара освіти УРСР Г. Гринька, в якому запропонувала переправити частину безпритульних дітей з розореної України до Чехословаччини. 15 вересня 1922 р. Поважне представництво УРСР у ЧСР передало їй офіційну відповідь-відмову, де вказувалося: «...перевіз за кордон якої-небудь сотні або двох дітей України, при тій умові, що там голодувало в минулу зиму коло півтора мільйона, не мав би ніякого реального значення в розрішенню цієї величезної проблеми і означав би лише задоволення «благодійного» почування серед деяких емігрантських кол...» [4, с. 74].

Перший притулок (захисток переважно харитативного типу) для українських дітей у ЧСР відкрили 10 жовтня 1922 р. На момент відкриття у ньому налічувалося дев'ятеро дітей із сімей студентів Української господарської академії у Подебрадах. Вони перебували під громадською опікою з 9 год. ранку до 5 год. вечора, отримуючи при цьому дворазове гаряче харчування.

Притулок діяв за матеріальної підтримки УГК і чеського Червоного Хреста (як і другий український дитячий притулок у ЧСР, створений пізніше). Загальний нагляд над закладом здійснювали С. Русова та М. Мартос. Проте брак коштів спричинив невідповідні умови для перебування дітей у притулку, що призвело до його закриття уже на початку 1923 р.

Як в першому, так і в другому українському дитячому притулку дітей виховували на національних засадах. «Рада (УЖНР – Авт.) звернула свою увагу на страшну денационалізацію наших дітей серед української еміграції, – зазначено у звіті про діяльність Ради (1939 р.), – і почала з нею боротися, збираючи дітей на різні курси українознавства, організовувала діточі вечірки, які дуже гарно впливали на дітей і об'єднували в одну широкую українську родину. Але з часом діти вступали в чужі школи – французькі, німецькі, чеські, наука ставала для них трудніша, а батьки не так цікавилися націоналізацією своїх дітей, як найліпшими нотатками і переставали присилати дітей на наші дитячі сходини, саме тоді, коли чужа школа найбільше одхиляла старших дітей від усього українського» [14, арк. 4–5].

У 1927 р. УЖНР почала опікуватися притулком для українських дітей в м. Штембергу. У 1934 р. національна рада разом із товариством «Єдність» у Празі, влаштувала дитячу ялинку й Великодне «Червоне яєчко», що робила і в пізніших роках спільно з гуртком молоді «Пу-гу» в Празі.

З 12 червня 1923 р. у Празі почав свою діяльність Український жіночий союз (далі – УЖС – Авт.) у складі 12 осіб. Головою союзу була Зінаїда Мирна, секретарем Ольга Галаган, скарбником Марія Омельченко, заступницею голови Марія Ярема. На 1 січня 1925 р. в УЖС нараховувалося вже 60 членів [15, арк. 3]. Потрібно відмітити, що УЖС провадив лінію на неутручання у політичне життя еміграції, розширюючи свою громадську, освітню та культурну працю.

Український жіночий союз став членом Жіночого союзу Чехословаччини. Завдяки дотаціям Нансенівського комітету діячки союзу заснували українську їдальню, читальню, допомагали українським сиротам [1, с. 294]. У своєму звіті за півтора роки існування голова союзу Зінаїда Мирна зазначала: «У Празі є багато дітей як дошкільного, так і шкільного віку, Союз вважає доцільним звернути увагу на дітей, дати їм розвагу. З цією метою Союз звернувся до свого члена пані Черкасенко поставити дитячі вистави. П. Черкасенко дала згоду і ми ладимося, що в скорому часі будуть поставлені дитячі вистави» [15, арк. 2–2 зв.]. Крім того, у полі зору УЖС перебували сім'ї, в яких діти хворіли або знаходилися у важких умовах. Такі сім'ї забезпечували необхідним одягом, взуттям, надавали грошову допомогу.

Для прикладу наведемо заяву-клопотання про допомогу українській сім'ї в Празі до УЖС: «Я маю 6 душ дітей (три хлопця – 10 рік, 6 р. і 4 р. і три дівчинки – 17 р., 15 р. і 14 р.) я в сучасний мент лежу в лікарні у Милосердних братів, а жінка працює в Гостовицях. Прошу У.Ж.С. допомогти моїй жінці речами для ді-

тей. Нижче підписую і прошу ласкаво. Гаврило Дем'яненко» [16, арк. 83]. Таких заяв у фонді Українського жіночого союзу в м. Празі, що знаходиться в Центральному державному архіві вищих органів влади і управління України нараховується кілька сотень. І ці прохання по змозі задовольнялися.

Український жіночий союз надавав матеріальну допомогу «Українському Дитячому Притулку», що ріднить його з діяльністю Допомогової жіночої секції при УГК та з працею УЖНР. Також Союз опікувався студентами, які приїздили отримувати освіту в вищих навчальних закладах ЧСР. Союз підтримував майстерню для українських студенток, де вони вишивали, заробляючи таким чином собі на життя.

Отже, спираючись на вищевикладений матеріал ми можемо стверджувати, що українські жінки-емігрантки через свої жіночі організації розгорнули широку діяльність у сфері національного виховання та допомоги дітям українських емігрантів у ЧСР. Найяскравішим прикладом того є створення двох українських дитячих притулків, виховання у яких базувалося на національній основі. Українські діячі, перебуваючи в еміграції, мали надію, що вона буде недовгою. Саме тому першим завданням було зберегти національну ідентичність, не втратити свого українського «обличчя». Другим завданням було виховування національно свідомих громадян, які після повернення в Україну зможуть розбудувати нову, незалежну державу.

З другої половини 1920-х рр. стало зрозумілим, що радянська влада закріпилася в Україні надовго і емігранти не зможуть повернутися на батьківщину. Українські емігранти остаточно укріпилися в думці та діях, що потрібне постійне збереження українського в українцях, які перебувають в еміграції. Дитячі свята, вистави, видання часопису – все це підтримувало національний дух у дошкільнятах та дітях шкільного віку. Створення українських середніх шкіл, українських вищих навчальних закладів допомагало зберегти свою національну приналежність до українства в чужому середовищі, при цьому отримавши достойну освіту. Особливо важливою, з боку українських жіночих організацій в ЧСР, була матеріальна та грошова допомога, яку жінки надавали сім'ям та студентам, які мали певні труднощі.

Для ґрунтовнішого вивчення питання, зазначеного у меті дослідження, варто визначити певні перспективи. Крім вищезазначених організацій, у міжвоєнній Чехословаччині (1921–1939 рр.) діяло ще декілька українських жіночих установ: Союз українок-християнок та Жіночий союз у Подебрадах, студентське жіноче товариство у Празі. Діяльність і цих організацій потребує детального вивчення. Також особливу увагу слід приділити індивідуальній праці українок в еміграції.

Бібліографічні посилання

1. **Богачевська-Хомяк М.** Білим по білому: жінки в громадському житті України 1884–1939 / М. Богачевська-Хомяк. – К., 1995.
2. **Віднянський С. В.** Міжвоєнна українська еміграція в Чехословаччині: культурно-громадське і науково-освітнє життя / С. В. Віднянський // XII Міжнародний з'їзд славистів. Історія. Джерелознавство. Культурологія та етнологія слов'янських народів. Доповіді. – К., 1998.
3. **Віднянський С. В.** Т. Масарик про Україну і українців / С. В. Віднянський // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – Вип.4. – К., 1993. – С. 132–147.
4. **Джус О. В.** Творча спадщина Софії Русової періоду еміграції : монографія / О. В. Джус. – Івано-Франківськ, 2002.
5. **Коваленко Є.** Освітня діяльність і педагогічні погляди С. Русової / Є. І. Коваленко, Є. І. Пінчук. – Ніжин, 1998.
6. **Наріжний С.** Українська еміграція. Ч.1. / С. Наріжний. – Прага, 1942.
7. **Наріжний С.** Історія української еміграції. 1918–1940 р. Ілюстрації. Фото. Ч. 2. / С. Наріжний. – К., 1999.

8. **Сладек З.** Русская и украинская эмиграция в Чехословакии: развитие «русской акции» / З. Сладек // Славяноведение. – 1993. – № 1. – С. 28–38.
9. Три роки праці Українського Громадського Комітету в ЧСР 7/VII 1924. – Прага, 1924.
10. **Троцицький В.** Витоки та історична доля міжвоєнної української політичної еміграції в Європі / В. Троцицький. // Українська діаспора. Рік видання III. Число 5. – Київ; Чикаго, 1994.
11. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф. 3889. Русова С.Ф. – українська буржуазна націоналістка-емігрантка, професор українського педагогічного інституту ім. М. Драгоманова, голова Української національної жіночої ради, оп. 1, спр. 2 Рукопис твору «На еміграції». – Далі : ЦДАВОВУ.
12. ЦДАВОВУ. – Ф. 388, оп. 1, спр. 13. Звіт про діяльність Української жіночої ради за 20 років існування.
13. ЦДАВОВУ. – Ф. 3889, оп. 1, спр. 22. Листи від Д. Антончука, С. Вирового, М. Данькевича, М. Грушевського, В. Дорошенка та ін.
14. ЦДАВОВУ. – Ф. 3963. Жіноча українська національна рада (м. Прага), оп. 2, спр. 5. Звіт про діяльність Ради.
15. ЦДАВОВУ. – Ф. 3993. Українська жіноча спілка в Чехословаччині, м. Прага 1923–1937 рр., оп. 1, спр. 1. Копії звітів Управи Українського жіночого союзу в ЧСР з 13 червня 1923 р. по 1 січня 1925 р.
16. ЦДАВОВУ. – Ф. 3993, оп. 1, спр. 2. Матеріали діяльності українського жіночого союзу в м. Празі; протоколи засідань культосвітньої секції та управи жіночого союзу, заяви про допомогу, звіти, запрошення на святкові вечірки й інші матеріали діяльності.
17. ЦДАВОВУ. – Ф. 3993, оп. 2, спр. 1. Статут.
18. ЦДАВОВУ. – Ф. 3993, оп. 2, спр. 2. Протокол загальних зборів Союзу про організацію виховної роботи серед дітей від 23.06. 1924 р.

Надійшла до редколегії 15.09.2009.

УДК 331.108 «1925/1941»

В. С. Бондаренко

Донецький національний університет

НОВАТОРСЬКІ ІДЕЇ ГОСПОДАРСЬКИХ КАДРІВ ПРОМИСЛОВОСТІ ДОБИ РАДЯНСЬКОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ НА СТОРІНКАХ СЕРІЇ КНИГ «РЕАБІЛІТОВАНІ ІСТОРІЄЮ»

Зроблено історіографічний огляд публікацій науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією» щодо господарських кадрів промисловості – новаторів доби радянської індустріалізації.

Ключові слова: промисловість, господарські кадри, індустріалізація, радянська модернізація, реабілітація.

Проведен историографический обзор публикаций научно-документальной серии книг «Реабилитированные истории» относительно хозяйственных кадров – новаторов советской индустриализации.

Ключевые слова: промышленность, хозяйственные кадры, индустриализация, советская модернизация, реабилитация.

The paper presents a historiographic review of the sources published in the research and documentary series «Rehabilitated by history» and devoted to the innovators of Soviet industry.

Key words: industry, economy stuff, industrialization, soviet modernization, rehabilitation.

Науково-документальна серія книг «Реабілітовані історією» (Головна редакційна колегія – академік НАН України П. Т. Тронько (голова) та ін.) згідно з постановою Верховної Ради і Кабінету Міністрів України передбачає їх вихід у 27-ми то-